

ULUSAL ALEGORİ TARTIŞMASI BAĞLAMINDA DEVLET ANA'DA ALEGORİK YAPI

 Halil İbrahim ÜNSER^a

Özet

Türk siyasetinde devletin algılanma biçimi ideolojik kutuplaşmanın önemli bir unsuru olagelmıştır. Özellikle milliyetçi ideolojide ve aynı zamanda muhafazakârlıkta, geçmişten günümüze kadar sirayet eden kutsallık atfedilecek derecede devlete olumlu bir bakışın varlığı göze çarpmaktadır. Buna karşılık Türk sosyalizminde, Marksist teoride devletin mücadele edilerek aşılması gereken bir tarihsellik olmasının da etkisiyle devlet, bir nevi *zulüm kaynağı ve aparatı* olarak görülmüştür. Söz konusu kutuplaşma Türk edebiyatına da yansımış olup Kemal Tahir'in *Devlet Ana* isimli romanı bu noktada önemli bir kırılma olmuştur. Kendisini Türk sosyalizmi içerisinde konumlandırmış olan Kemal Tahir, romanında Osmanlı mirasını olumlayacak şekilde bir tarihsel kurguyu işlemiş ve bunu alegorik bir yapı kapsamında gerçekleştirmiştir. Türk solunu Türkiye tarihiyle uzlaştırma girişimi olarak değerlendirilebilecek olan bu girişimde, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) yaklaşımının bir uzantısı olacak şekilde Osmanlı'da feodalizmin ve dolayısıyla sınıfsal bir yapının olmadığı, bunun yerine *kerim devlet* anlayışının esas olduğu düşüncesi işlenmiştir. Yazarın sosyalist mücadelenin Batı'nın tarihsel gelişimini ve toplum biçimi ile düşünce sistemini zorunluluk olarak kabul etmeden Türkiye'nin özgün tarihsel mirası ve toplum yapısı uyarınca yürütülmesi gerektiği düşüncesini içeren çabasının temelinde, Doğu-Batı çatışmasına dair bir konumlanış yer almaktadır. Alegorik bir anlatım ile inşa edilmiş olan bu konumlanış, Fredric Jameson'ın başlatmış olduğu, sömürgecilik geçmişi ile sabitlenen üçüncü dünya edebiyatının zorunlu olarak alegorik olacağı şeklindeki tartışma açısından da verimli bir örneğe karşılık gelmektedir. Bu çalışmada alegorik anlatım ile sömürge geçmişinin de üçüncü dünya olarak tarif edilen edebiyatın bir zorunluluk ilişkisi ile birbirine bağlanamayacağı görüşü, Doğu'daki alegorik anlatımın temelinde eski Türk, Arap, Fars ve Hint edebiyatlarının bulunduğu düşüncesiyle savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, *Devlet Ana*, Üçüncü dünya edebiyatı, Alegori, Ulusal alegori.

ALLEGORICAL STRUCTURE IN DEVLET ANA IN THE CONTEXT OF NATIONAL ALLEGORY DEBATE

Abstract

The way the state is perceived in Turkish politics has always been an important element of ideological polarization. Especially in nationalist ideology and at the same time in conservatism, there is a positive view

^aDr. Öğr. Üyesi, Kapadokya Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, halil.unser@kapadokya.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 29.07.2022, Makale Kabul Tarihi: 26.09.2022

of the state to the extent of attributing sanctity to it, which has permeated from the past to the present. On the other hand, in Turkish socialism and Marxist theory, the state is seen as a source and apparatus of oppression due to the fact that the state is a historicity that must be overcome through struggle. This polarization was also reflected in Turkish literature and Kemal Tahir's novel *Devlet Ana* (Mother State) was an important break at this point. Kemal Tahir, who had positioned himself within Turkish socialism, processed a historical fiction in his novel in a way to affirm the Ottoman heritage and did so within an allegorical structure. In this attempt, which can be considered as an attempt to reconcile the Turkish left with the history of Turkey, the idea that there was no feudalism and therefore no class structure in the Ottoman Empire, and that instead the understanding of a benevolent state was essential, as an extension of the Asian Type Mode of Production (ATÜT) approach, was processed. The author's effort, which includes the idea that the socialist struggle should be carried out in accordance with Turkey's unique historical heritage and social structure without accepting the historical development, social form and thought system of the West as a necessity, is based on a positioning of the East-West conflict. This positioning, which is constructed with an allegorical narrative, corresponds to a fruitful example in terms of the discussion initiated by Fredric Jameson that the literature of the third world, which is fixed by its colonial past, will necessarily be allegorical. In this study, the view that allegorical narrative and the colonial past cannot be linked to each other with a relation of necessity in the literature defined as the third world is defended with the idea that allegorical narrative in the East is based on the ancient Turkish, Arabic, Persian and Indian literatures.

Keywords: Kemal Tahir, *Devlet Ana*, Third-world literature, Allegory, National allegory.

Giriş

Kemal Tahir'in dünya görüşü, siyasi değerlendirmelerde Batı toplumunu merkeze almayan, bunun yerine Türkiye'nin özgünlüğünü gözetip hesaba katan bir yapı arz etmektedir. Onun bu özelliği edebiyatına da yansımış olup *Devlet Ana* bu doğrultuda çok iyi bir örneğe karşılık gelmektedir. Yazarın bu şekilde ortaya çıkmış olan Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışını inşa etme çabası, tarihe olan ilgisinin de bir sebebi olarak değerlendirilebilir. Kemal Tahir, tüm dünyayı etkisi altına almış olan bir ideolojinin uygulanması aşamasında toplumsal ve kültürel farklılıkların hesaba katılmasının yerinde olacağı şeklinde bir yönelimle belirli bir toplumun özgünlüğünü tartışmak ve saptamanın elzem olduğunu, bir toplumun özgünlüğünün ana hatlarının ise onun tarihinde aranabileceğini düşünür. İşte Kemal Tahir'in *Devlet Ana* ile gerçekleştirdiği tarihsel okumanın böylesine bir anlam ve önemi bulunmaktadır. Kemal Tahir bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

"600 yıl geri gitmemin sebebi Anadolu Türk insanımızın cevherini tarihsel gelişiminin çok önemli bir döneminde tutup incelemek, meydana vuracağı özelliklerden, bugünümüzün ve geleceğimizin zorluklarının çarelerine sağlam dayanaklar bulmaktır. Bu çareler, Anadolu Türk insanının, Batı için geçerli kalıplara dökerek, yabancı genellemelerle açıklamaya çabalayarak bulunmaz." (Berksoy, 2010, s. 34).

Bugünün toplumunu biçimlendirecek değerlerin Batı'dan devşirilmesinin şart olmadığını ima edercesine, tarihin zenginliklerine yönelmenin genelde milliyetçi, muhafazakâr dünya görüşleri ile

ilişkilendirilmiş olan bir güzergâha işaret ettiğini düşünen Kemal Tahir, Türk solu içerisinde farklı bir konuma sahiptir. O nedenledir ki yazarın belki de en çok tartışma yaratan romanı, Osmanlı'nın kuruluş dönemini konu eden ve bir nevi bu gelenekle uzlaşmanın kodlarını alegorik bir biçimde sunan *Devlet Ana* olagelmıştır. Kemalist tarihsel okumanın da etkisiyle, Türk solunda ekseriye yozlaşmanın ve gericiğin kaynağı olarak değerlendirilen Osmanlı mirasının, bu eserde belli bir Türklük anlayışının da hesaba katılması suretiyle olumlanarak ele alınmış olması son derece dikkate değerdir.

Kemal Tahir, *Devlet Ana*'da Türkiye'nin özgün tarihsel geçmişini Batı'dan farklılıkları temelinde kurgulayarak öne sürmeye yönelmiştir. Buna göre Osmanlı feodalizmi aristokrasinin bulunmadığı bir yapı arz etmektedir. Toprak üzerinde mülkiyetin yokluğundan kaynaklanan bu durum, aynı zamanda sınıf çatışmasının olmamasının da bir açıklaması ve gerekçesidir. Dolayısıyla romanda, devlet de sınıf çatışmasının tarafı olarak değil *kerim* niteliğiyle alegorik olarak sunulmuştur.

Kemal Tahir'in Türkiye'nin fikir iklimi içerisindeki özgün konumunu tartışmaya belki de en müsait eseri olan *Devlet Ana* ile nasıl bir fikri müdahaleyi amaçlamış olduğu, literatürde şimdiye kadar pek çok disiplin dâhilinde ve pek çok bakış açısı uyarınca ele alınmıştır. Bu çalışmada ise, *Devlet Ana* romanının özellikle Frederic Jameson ve Aijaz Ahmad arasında geçen üçüncü dünya edebiyatı ve ulusal alegori tartışmalarını örnekleyecek şekilde alegorik yapısının ortaya konulması yoluyla ilgili literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Bu makalede, ulusal alegorinin sömürge veya emperyalizmden mustarip olma değişkenine bağlanıp kapitalist de sosyalist de olmayan ve dolayısıyla üçüncü dünya kapsamında değerlendirilen ülke edebiyatlarının bu kapsamda değerlendirilmesine karşı çıkmaktadır. Üçüncü dünya edebiyatı ile ulusal alegoriler arasında bir bağ kurmak mümkünse de alegorinin tek kaynağını bu biçimde göstermenin yanlış olduğu fikri, *Devlet Ana* örneği ile temellendirilmeye çalışılmıştır. Buna göre *Devlet Ana*'nın sömürge veya emperyalizm geçmişinin beraberinde getirdiği ulusal meseleleri ortaya koyma niyetinin bir sonucu olarak, alegorik anlatımın kullanıldığı bir eser olmaktan ziyade kökünü örneğin *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin anlatım biçiminden alan bir alegorik yapıya sahip olan eser olarak değerlendirilmesi önerilmektedir.

Alegori kavramı ve ulusal alegori ile üçüncü dünya edebiyatı tartışmaları

Alegori, Grekçede "öteki" anlamına gelen "allos" ve "toplulukta konuşmak" anlamını karşılayan "agoreuein" sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir sözcük ve bir kavramdır. Buradan hareketle alegorinin "gizlice söylemek", "dolaylı yoldan ifade etmek" gibi anlamlara geldiği söylenebilir. Alegori, teşbih, mecaz, istiare gibi edebî sanatlarla ilişkili olsa da bunlarla karıştırılan bir ifade sanatıdır. Çünkü alegori dendiğinde genel itibarıyla "asıl kastedilmek isteneni başka bir şey söyleyerek vurgulamaya çalışma" çabası öne çıkmaktadır (Açıl, 2014, s. 146). Edebiyatta alegori ise, klasik alegori tanımıyla örtüşecek şekilde, bir eserde sembollerden, üstü kapalı göndermelerden, benzetmelerden yararlanılarak kurulur. Eseri yazan kişi, alegorik anlatıma sırtını yaslayarak dünyadaki gerçekleri başka şeyler üzerinden ifade eder.

Orwell'in *Hayvan Çiftliği* adlı eseri, yazarın onaylamadığı bir dünyaya yönelik eleştirisini alegorik anlatıma yaslanarak sunduğu örneklerden biridir (Turna, 2020, s. 39). Daha erken örnekler için ise Açıl,

“1237 yılında Fransız yazar Guillaume de Lorris tarafından kaleme alınmış fakat yarıda bırakılmış, daha sonra 1275-80 yılları arasında Jean de Meun tarafından bitirilmiş olan *Le Roman de la Rose*” ile “1532’de Londra’da doğan Edmund Spenser tarafından yazılmış *The Faerie Queene*” ve ayrıca “John Bunyan tarafından İngilizce yazılmış olup 1678 yılında basılmış olan *The Pilgrim’s Progress*” eserlerini zikretmektedir (Açıl, 2014, s. 147).

Çağdaş Türk edebiyatından Yusuf Atılgan’ın *Anayurt Otel*i adlı eseri de alegorik anlatıma sahip eserlere örnek olarak gösterilebilir. Bu eserdeki tarihlerin, karakterlerin, yan öykülerin arasında paralelliklerin olması, mekânlar arasındaki benzerlikler ve rastlantılar ile tezatlar, okuru sanki kurgudaki kişilerin ve mekânların değil de Türkiye’nin öyküsü anlatılıyormuş düşüncesine sevk eder (Öztürk ve Yatarkalkmaz, 2021, s. 1249). Buna ek olarak Kemal Tahir’in, Oğuz Atay’ın, Yaşar Kemal’in, Orhan Pamuk’un ve Latife Tekin’in eserlerinin de ulusal alegorik nitelikler barındırdığı ifade edilmektedir (Belge, 1998, s. 69-74).

Ulusal alegori ile üçüncü dünya edebiyatı arasında bir bağ kurarak tartışmanın fitilini ateşleyen isim olan Fredric Jameson, “Third-World Literature in the Era of Multinational Capitalism” başlıklı makalesinde öncelikle üçüncü dünya ile neyi kastettiğini belirtir. Buna göre birinci dünya; kapitalist dünya, ikinci dünya; sosyalist blok iken üçüncü dünya, “sömürgecilik ve emperyalizm deneyiminden mustarip” ülkelere işaret etmektedir (Jameson, 1986, s. 67). Jameson, kendi modernizmlerini deneyimlemiş Batılı okurların popüler veya toplumsal olarak gerçekçi bir romanın, kendilerine daha önce okunmuş bir metin gibi görüldüğünü ifade etmektedir (Jameson, 1986, s. 66). Jameson, iddiasını kamusal-özel alan ayrımı üzerinden kurgulamış, üçüncü dünya ülkelerinin Batı’dan farklılığını bu temelde belirlemiştir. Üçüncü dünyada kamu-özel ayrımı Batı’da olduğu gibi ayrılmamış olduğundan âdeta bireyin hikâyesi yoktur ve dolayısıyla edebî eserlerdeki kahramanların akıbeti ile ulusun kaderi birbirinden ayrılmaz bir nitelik arz ederler.

“(…) öznel ve kamusal ya da siyasal gibi kategorileri muhafaza etsek de, bunlar arasındaki ilişkiler Üçüncü Dünya ülkelerinde tümünden farklıdır. Üçüncü Dünya metinleri, hatta görünürde özel alana özgü ve gerçek bir libidinal dinamikle donanmış olanları bile, ulusal alegori biçiminde bir siyasal boyutu zorunlu olarak yansıtırlar: *Özel bireysel yazgının öyküsü, her zaman kamusal Üçüncü Dünya kültürünün ve toplumunun kuşatma altındaki durumunun bir alegorisidir. İlk yaklaşımda bu tür metinleri yadırgamamıza yol açan, dolayısıyla geleneksel Batılı okuma alışkanlıklarımıza dirençli hale getiren şeyin, tam da bu son derece farklı siyasal-kişisel oram olduğunu eklemem gerekir mi?*” (Jameson, 2008, s. 372-373)

Böylelikle Jameson, “üçüncü dünya edebiyatları”nın ortak bir özelliğini belirlemek için şu iddiayı ileri sürmüştür:

“Tüm üçüncü dünya metinlerinin zorunlu olarak özel bir şekilde alegorik olduğunu iddia ediyorum: biçimlerinin kaynağı roman gibi aslen batılı temsil araçlarına dayandığında bile, hatta özellikle böyle olduğunda, *ulusal alegoriler* olarak okunmalıdırlar.” (Jameson, 1986, s. 69)

Üçüncü dünya edebiyatından zaten aşına olunan türden edebî eserler çıktığı düşüncesini içeren bu yaklaşım, üçüncü dünya edebiyatını az gelişmiş bir tür olarak addedildiğini ima etmektedir. Söz konusu ima, aslında üçüncü dünya edebiyatından ulusal meseleler çıkartıldığında geriye fazla bir şey

kalmayacağı iddiasının bir sonucudur. Buna göre sömürge ve emperyalizm geçmişi dolayısıyla, ulusal rüşt ispatına girişme haricinde, bireye, hayata, ölüme vb. ilişkin sorunlar bu edebiyat geleneklerinin konusunu oluşturmamıştır. Hâl böyle olunca da alegorik anlatım, başat edebî teknik konumuna gelmiş olmaktadır. Bu şekilde değerlendirildiği zaman Jameson tarafından birinci dünya edebiyatına görece üstün bir konumun layık görüldüğünü anlamak mümkün olmaktadır. Nitekim Aijaz Ahmad de kapitalist ülkeler olarak sunduğu birinci dünya ile Batı medeniyetini eş tuttuğu bir tespitle Jameson'a karşı çıkmaktadır (Ahmad, 1987, s. 11).

Jameson'ın üçüncü dünya edebiyatı olarak tarif ettiği ve içerisinde Doğu edebiyatının ürünlerinin de yer aldığı çerçeve içerisinde, alegorik yapı pek çok esere rastlamak mümkündür. Bu açıdan söz konusu iddianın gerçeklik temelini hiç olmadığı düşünülemez. Ancak üçüncü dünya edebiyatının geneline yönelik böylesine bir değerlendirmenin yapılabileceği hususu son derece tartışmalıdır. Zira Jameson'ın ortaya attığı iddianın keskinliği dolayısıyla Ahmad, bu iddiadaki "zorunlu olarak" vurgusunu, bu kapsama giren eserlerin gerçek bir anlatı olarak görülmemesine yol açması nedeniyle eleştirmiştir (Ahmad, 1987, s. 11).

Jameson'ın tezini eleştiren bir diğer isim de Murat Belge'dir. Belge, öncelikle üçüncü dünya olarak adlandırılan ülkelerden çıkan edebî ürünlerin çoğunun ulusal alegori kapsamına girdiğini belirterek Jameson'ın savının bu kısmını yerinde bulmaktadır (Belge, 1998, s. 69). Devamında ise üçüncü dünya diye kastedilen ülkelerin sömürgeci zihniyetin egemenliği altında ürün vermeleri dolayısıyla ulusal alegorik anlatımın yaygın olduğu fikrinin, Türkiye başta olmak üzere pek çok ülke için geçerli olmadığı notunu düşmektedir (Belge, 1998, s. 70). Bu noktada ulusal alegorinin, sömürgeci zihniyetin egemenliği altında olmaktan (fiilen sömürge bölgesi olup olmaması fark etmeksizin) kaynaklı olacak şekilde özel alanın kamusal alandan ayrılması ve bireyin ortaya çıkıp gelişmemesinin bir sonucu olmak dışında başka bir sebepten kaynaklanacak şekilde varlık kazanıp kazanamayacağı sorusunu sormak gerekmektedir. İşte bu çalışmada bu türden başka bir sebep, Türk edebiyatındaki alegori özelinde gerek eski Türk edebiyatı gerekse Arap-Fars-Hint edebiyatlarının anlatım biçimi geleneği olarak önerilmektedir.

Türk edebiyatı özelinde meseleye yaklaşıncaya, Jameson'ın sömürge ve emperyalizmden mustarip olma ölçütünü açmanın yerinde olacağı görülecektir. Nitekim Sibel Irzık (2003, s. 555), muhtemeldir ki Osmanlı'nın son dönemini ve Kurtuluş Savaşı'nı kastederek Türkiye'nin böylesine bir geçmişinin bulunduğunu, dolayısıyla Türkiye'nin Jameson'ın üçüncü dünya sınıflandırmasına dâhil edilebileceğini belirtmektedir. Böyle değerlendirince Jameson'ın ortaya attığı tez kapsamında, Türk edebiyatının kaynaklarını göz önüne alıp bahsi geçen tarihselliklerin etkisiyle eski Türk edebiyatı ile özellikle Arap ve Fars edebiyatlarının etkilerini karşılaştırmanın önemi anlaşılacaktır. Bu değerlendirme hattı, bir ülke edebiyatının kamusal-özel alan ayırımına ve dolayısıyla bireyin oluşumuna ve onun hikâyesinin anlatılıp anlatılmadığı değişkenine indirgenemeyeceğini göstermeye de olanak tanıyacaktır.

Bu çalışma Kemal Tahir'in *Devlet Ana* isimli eserinin, Türk edebiyatının alegorik karakterinin kökenlerinin eski Türk edebiyatıyla bağlantılı olduğu şeklindeki iddianın bir örneği olarak değerlendirmeyi önermektedir. Roman, modern Türkiye'yi oluşturan siyasi, sosyo-kültürel unsurların kökenine inme iddiasındadır ve dolayısıyla buradaki kahramanlar belli bir değeri, kavramı alegorik

olarak temsil etmektedir. *Devlet Ana*'daki alegorik yapıyı resmedip analiz edebilmek için öncelikli olarak Kemal Tahir'in sosyalizm anlayışından bahsetmek ve ardından *Devlet Ana* romanı etrafında dönen kimi tartışmalara değinmek yerinde olacaktır. Bu bahisler, *Devlet Ana*'daki alegorik yapının tartışılacağı zemini sunacaktır.

Kemal Tahir'in sosyalizm anlayışı

Kemal Tahir, "tek bir bilimsel sosyalizm" olduğu fikrini reddeder ve sosyalizmin Türkiye'ye özgü değerlerin gözetilerek yorumlanması gerektiği biçimindeki anlayışını formüle edecek şekilde şöyle bir ifadeye bulunur: "Dünyada, tek bir buğday vardır ama her milletin kendi ekmek çeşnisi başkadır." (Tahir, 1992, s. 157). Bu düşüncesinin doğal bir sonucu olarak Kemal Tahir, nasyonal sosyalizmi enternasyonal sosyalizmin önüne koyar ve nasyonal olmaksızın enternasyonalin olamayacağını kabul eder (Refiğ, 2015, s. 19).

Kemal Tahir'in sosyalizm anlayışının belki de en ayırt edici yönü, devleti kavrama biçimindedir ve *Devlet Ana* romanının önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Kemal Tahir, devleti mücadele edilecek bir yapı olarak ve halktan kopuk bir şekilde kavramak yerine halkla bütünleşik, *kerim* niteliğiyle öne çıkarır. Nitekim bu özelliği dolayısıyla Tahir'in "'Kerim Devlet' Solculuğu"nu temsil ettiği ifade edilmiştir (Maraşlıoğlu, 2013, s. 497).

Kemal Tahir'in 'Kerim Devlet' anlayışındaki başat ölçüt "Osmanlı Devleti'nde bireysel mülkiyetin olmamasıdır." (Akdağ Sarı, 2015, s. 679). Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmaları ile anlaşılan ve aşağıda değerlendirilecek olan bu husus, Kemal Tahir'e Türk solunda cephe alınmasına neden olmuştur çünkü 'Kerim Devlet' anlayışı ile Marksist devlet anlayışı birbiri ile uyuşmamaktadır (Akdağ Sarı, 2015, s. 680). Hilmi Yavuz (2012, s. 368), Murat Belge'nin bir gazete yazısında Kemal Tahir'in bu eseriyle Marksizmin teorik alanından saptığını, çünkü herhangi bir Marksist devlet teorisiyle uyuşmayacak şekilde "'iyi bir devlet'" tasvirine yöneldiğini, dolayısıyla bunların bir Marksist tarafından ifade edilmesinin mümkün olamayacağını belirttiğini aktarmaktadır.

Esasen Kemal Tahir, bir Marksist olarak en azından Marksizm'den türemiş bir kavram olan Asya Tipi Üretim Tarzı yaklaşımından hareketle ve Türkiye'de sosyalist güzergâhın nasıl olabileceğini belirleme çabasının bir sonucu olarak *Devlet Ana*'yı yazmıştır. Dolayısıyla bu çalışma açısından Kemal Tahir'in bir Marksist sayılıp sayılmayacağı tartışmasından ziyade konu edilen romanı ile nasıl bir ideolojik müdahaleyi amaçladığı önem taşımaktadır. Nitekim yazarın alegorik bir anlatıma başvurması da bu çerçevede anlamlıdır. Tüm bunların daha iyi ifade edilebilmesi için, *Devlet Ana* romanının alegorik anlatımında çok önemli bir yer tutan Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmalarını konu etmek yerinde olacaktır.

***Devlet Ana* ve ATÜT tartışmaları**

Devlet Ana romanı, Türk siyaseti ve yazınındaki devlet imgesine dair başlı başına bir devlet alegorisidir denirse bu abartılı bir ifade olmayacaktır. Kemal Tahir'in *Devlet Ana*'daki devlet tasavvuru Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmalarıyla yakından ilgilidir. ATÜT, Marx ve Engels'in Doğu toplumlarında toprak üzerinde özel mülkiyetin olmadığını belirten görüşlerinin, bu toplumları anlama anahtarı olduğu şeklindeki savdan kaynak bularak ortaya çıkmıştır. Buna göre toprağın

mülkiyeti, devlete ait olmakla beraber tasarruf hakkı köylülere veya ilgili yerdeki topluluğa aittir. Dolayısıyla bir yandan köyün kendini desteklediği diğer yandan da devletin (veya da devletin organize etmiş olduğu süreçlerin) kamu hizmetlerini sürdürdüğü bir yapı söz konusudur. Devlet, el koyduğu artık-ürünün bir kısmını kullanarak kamu hizmetlerini sunmakta, artık-ürünün geri kalan kısmını da kendisine ayırmaktadır (Divitçioğlu, 2010, s. 3-21).

ATÜT tezinden Osmanlı Devleti'ne bakıldığı zaman, devlet ile toplum arasında net bir sömürü ilişkisi tablosunun çizildiği ve dolayısıyla devletin despot karakteriyle öne çıkartıldığı görülecektir. Bu yapılırken diğer taraftan toprak üzerindeki özel mülkiyet yokluğundan hareketle, Batı'da olduğu gibi sınıfsal bir yapı ve mücadele geçmişinin olmadığı öne sürülebilmektedir. İşte Kemal Tahir de *Devlet Ana* romanı ile belli bir devlet imgesi inşa etmeyi amaçlamıştır. Tefik Çavdar (2013, s. 518), Kemal Tahir'in *Devlet Ana* romanı ile "Asya Tipi Toplum" tartışmalarına katılarak "Asya Despotizmi"ni "Kerim Devlet" biçiminde yorumlamaya yöneldiğini ifade etmektedir. Mehmet H. Maraşlıoğlu (2013, s. 499), bu romanıyla Kemal Tahir'in Batılı olmak zorunda olmayan bir sosyalizm anlayışının peşinden gittiğini ifade etmekte, onun mitinin gizinin "alaturka bir sosyalizm" olabileceğini öne sürmektedir.

Kemal Tahir'in *Devlet Ana*'da yapmaya çalıştığı, Türkiye sosyalizmi içerisinde her yönüyle çarpıcıdır. Söz konusu ideolojik birikim kapsamında Osmanlı Devleti genel itibarıyla fetihçi, yağmacı, dine dayalı, despotik bir hanedan yapılanması olarak tasvir edilir ve bu tasvirde sınıfsal çatışmadan münezzeh bir uyum, kesinlikle gözlenmez. Yalçın Küçük'ün aşağıdaki ifadeleri bu açıdan dikkate değerdir:

"Genişleme sürecinin başlarında Osmanoğulları, tarih sahnesine, assimilatör olarak değil, içinde kendilerinin de assimile olduğu bir sürecin objelerinden birisi olarak çıkıyor. Genişleme süreci ve Murad'ın nerede ise hiçbir ciddi engel görmeden Balkanlar'a açılması babası Orhan'ın büyük taklidini, timar sistemini, kısa bir zaman içinde ihtiyaca cevap veremez hale getiriyor. Genişlemiş toprakların askeri sorunları timar sisteminin türevi olan sipahilerle karşılanamayacak kadar büyüyor ve yeni ordular sorununu ortaya çıkarıyor.

... Birden bire, beklenmedik bir biçimde, henüz hiçbir önemli yönetim deneyiminden geçmemiş Osmanoğulları'nın eline, Murad zamanında, kesmekle bitirilemeyecek, katletmekle kökü kurutulamayacak kadar çok hıristiyan insan çıkıyor.

(...)

Murad, feodal yapısı oluşmuş bir Trakya ve Balkanlar'a açılıyor, bu yapıyı olduğu türden alıyor ve koruyor. Fethedilen toprakların tüm asilleri, kral ve despot aileleri hariç, tüm asalet ve zenginliklerini koruyarak, yeni düzende ve daha önceki güçleri ölçüsünde timar sahibi oluyorlar; yönetici yapılıyorlar.

| 1468 | Balkan asilleri, Murad'la birlikte, kendi varlıklı düzenleri için çok daha sağlam bir güvence buluyorlar. Osmanoğlu, hıristiyan dünyanın sınıf çelişkilerini koruyarak Türkiye düzenine aktarıyor. Osmanoğlu düzeninde, yıkılan Doğu Roma İmparatorluğu'nda sarsılan devlet otoritesi, asil sınıfların lehine, çok daha büyük bir güçle yeniden kuruluyor; irili-ufaklı Trakya ve Balkan feodalleri, hıristiyan veya yeni dinleriyle Müslüman olarak, eski veya seçtikleri yeni adlarıyla, hıristiyan ya da Müslüman

reayı, eskisinden çok daha fazla ve eskisinden çok daha büyük bir rahatlıkla sömürüyorlar.” (Küçük, 1987, s. 17-18).

Görüldüğü üzere yukarıdaki alıntıda Osmanlı Devleti'nde kabaca yöneten ve yönetilenler diyebileceğimiz şekilde temel bir sınıfsal bölünmenin bulunduğu fikri savunulmaktadır. Kerim devlet anlayışı ile uyuşmayan bu bir yaklaşım kapsamında Osmanogulları'nın reayaya yaklaşım biçiminde gözetmeye yönelmiş olduğu görece denge durumu, idealize edilecek bir nitelik taşıyan bir yana, pragmatik yönetim anlayışının bir sonucu olarak kavranmaktadır. Kemal Tahir'in *Devlet Ana* romanında ise bu tarz unsurlar uyumun, devletin kerim niteliğinin, sınıfsız toplum olmanın göstergeleri olarak alegorik bir anlatımla kurgulanmıştır.

Devlet Ana'da alegorik unsurlar ve romanın ulusal alegori tartışması bağlamında değerlendirmesi

Devlet Ana'da kurgulanan devlet anlayışının maneviyat, ilim/siyaset ve savaşçılık olmak üzere üç temel üzerine oturtulduğunu ifade etmek mümkündür. Bu unsurlar, romanda belli başlı karakterle simgelenmiştir. Buna göre karakterlerle kavramlar arasında, Yunus-maneviyat, Şeyh Edebâli- ilim/siyaset, Bacıbey-savaşçılık/direnış şeklinde açık bir eşleştirme söz konusudur. Tüm bunlar aşağıda ayrıntılandırılacak ve Kemal Tahir'in *Devlet Ana'da* nasıl bir alegorik yapı oluşturduğunu kavrayabilmek için romanın dilini incelemek yerinde olacaktır. Kemal Tahir'in, romanda kullandığı üslubun biçimi ile kurgulamaya çalıştığı fikrîsel yapı arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır. Yazarın eserinde dile verdiği önemi, bu çalışmasından dolayı Türk Dil Kurumu ödülü almış olmasından da teyit etmek mümkündür (Coşkun, 2010, s. 64). Alışlagelmiş, İstanbul Türkçesi diyebileceğimiz Türkçenin ötesinde Anadolu insanının ağzıyla ifade ettiği; “Hele çengi! Günahattan sevaptan haberin var, he mi?” (Kemal Tahir, 2021, s. 109); “Essah... Vay ki vay...” (s. 217); “Ossaat harladı kardaş, (...)” (s. 221); “Hele avanak Çıfıt...” (s. 227) gibi ifadeler dikkate değerdir. Yazarın romanda tercih ettiği üslup, onun bir milletin benimsemiş olduğu dünya görüşünü kullandığı dilden ve kelimelerden çıkarmanın mümkün olabileceği yönündeki fikriyle doğrudan ilgilidir (Kemal Tahir, 1989, s. 93).

Devlet Ana'da kullanılan Türkçenin sadece halkta, sıradan denebilecek insanlarda değil, “aynı zamanda romanda etkileyici bir aydın olarak çizilen Yunus Emre'de, Şeyh Edebâli'de bile” görülebiliyor olması da dikkate değerdir (Daşcıoğlu, 2010, s. 76). Buradan ilgili dönemin toplumsal yapısında dilin kullanımı ile somutlaştırılmış bir şekilde halk tabakası ve üst tabaka arasında bir ayrıma gidilmediği, daha kompakt bir sosyolojik yapının sunulmaya çalışıldığını çıkarılabilmek mümkündür. Bu özellik, romanın alegorik yapısı ve temelindeki ideolojik konumlanış ile tutarlı bir çerçeveye işaret etmektedir.

Yunus Emre, Şeyh Edebâli gibi isimlerin belki kullandığı dilden daha önemli olanı, Türk toplumunu oluşturan değerler manzumesi kapsamında taşıdıkları simgesel değerleridir. “Anadolu'da 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adı sıkça duyulmaya başlayan bir Türk sufisi” olan Yunus Emre, “Allah'ın yarattığı her varlığa değer vermiş ve bunu sözlerine yansıtmış”, sufi olarak elde ettiği tecrübenin insan sevgisiyle birleşmesinin sonucu olarak “üstün ahlaklı ve merhametli bir insan modeli ortaya” çıkarmış, bu yönleri ile de “Türkler arasında mutasavvıf bir şair olarak mühim bir yer” edinmiştir (Kavak, 2017, s. 136). Şeyh Edebâli'nin ise ahi önderi olduğuna dair kimi kanaatler literatürde öne

sürüldüyse de Vefâiyye tarikatına mensup bir dinî figür olduğu bilinmektedir (Şahin, 2017, s. 91-92). Bu yönüyle, Osmanlı'nın kuruluşu ve hatta genel itibarıyla Osmanlı Devleti'nin idari ve manevi temelleri açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Yaşadığı dönemde tüm halkın hürmetine mazhar olan bu saygın kişinin de romanda işlenmiş olmasının, Türk toplumunun manevi temellerine işaret etme çabası biçiminde bir simgesel anlamı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ancak bu tarihî kişilerin roman ile bağlantısı, sadece söz konusu simgeselleştirme ile sınırlı değildir. Romanda yazarın hissettirdiği derinlik, "Yesevi'den Mevlâna'ya Yunus'a romanın konusuna da yön veren Edebalî'nin manevî derinliğine işaret eder" niteliktedir (Yeşilçiçek ve Biçer, 2011, s. 73).

Devlet Ana'nın bir yönüyle Türkiye'nin Osmanlı geçmişini tasvir etme amacına yönelik olarak kaleme alınması nedeniyle kullanılan dilin gerçekçi bir şekilde belirlenmiş olması, akla yatkın bir tercihe karşılık gelmektedir. Ancak bunun dışında geçmiş tasvirinin, gerçekçilik kaygısının ötesinde, bir nevi geçmişle *barıştırmaya* gibi bir motivasyonu da içermesi nedeniyle dilin âdeta olduğu gibi yansıtılması, geçmişle olan bağı kuvvetlendirme biçimindeki bir işlevsellikle bağdaştırılabilecek bir nitelik arz etmektedir. Dahası, romanın dilinde somutlaşmış bulunan tarihî üslup, "Dede Korkut dil ve söyleyiş unsurları"ndan kaynaklanmaktadır (Karakaş, 2012, s. 114).

"Dede Korkut'tan itibaren nasihat ve öğüt dağıtan bir hikâyeye anlatma geleneği bulunmaktadır. Ahilik törenleri ve ritüellerinin temelinde de öğüt vardır. Klasik dönem edebiyatının büyük oranda öğüt ve nasihat yüklü olmasına bağlı olarak *Devlet Ana* romanı da bu yöntemi kullanır." (Alver, 2012, s. 291)

Balkız'ın aşağıdaki ifadeleri "Dede Korkut Hikâyeleri'nin giriş kısmında yer alan atasözü hükmündeki cümlelerin dönüştürülmüş ve uyarlanmış şekli"ni andırmaktadır (İçel, 2011, s. 897):

"Bilin ki, koca Tanrı vermeyince kul baylanmaz. Bir yiğidin kara dağ boyu malı olsa, kismetinden artığını yiyemez. Kasılan kişi adam olmaz. Yürümeyince yol alınma ya, doğru yolu tutmalı... İstemeyince ele geçmez ya, helalde istemeli, haramdan değil... İğreti ata binmekten binmemek yeğ... Namert ipiyle derine inmemek yeğ... Kötü yoldaştan tek gitmeli, kötü avrattan tek yatmalı..." (Kemal Tahir, 2021, s. 418).

Söz konusu bağlantı, aynı zamanda alegori ve üçüncü dünya edebiyatı tartışmaları açısından da son derece önemlidir. *Devlet Ana* romanının yazımında *Dede Korkut*'taki dil ve üslup özelliklerinden yararlanılmış olması, bu eserdeki alegorik yapı anlayışının romana sirayet ettiğinin gösterilebilmesi açısından anlam taşımaktadır. Görüldüğü üzere romandaki alegorik yapı, Jameson'ın ifade ettiği biçimiyle sömürgeci geçmişten kaynaklanan bir üçüncü dünya edebiyatı olma niteliğinden değil, eski Türk edebiyatının köklü edebî geleneğinden kaynaklanmaktadır.

Kemal Tahir, Osmanlı Devleti'nin aşiret temelli, talancı, despotik, durgun toplumlu ve din devleti olduğuna yönelik değerlendirmeleri reddeder (Yıldırım, 2010, s. 258-259). Bu düşüncesiyle uyumlu olacak şekilde ise romanda "cihat" yerine "uğraş" kelimesi kullanılıp "gaza"ya hiç yer verilmeyip "fetih" veya "şehit" kelimelerine ise istisnai olarak müracaat edilirken "şeriat" vurgusunun yerini "töre" almıştır (Daşcıoğlu, 2010, s. 76-77):

“Denilebilir ki bütün bu kullanımlarıyla yazar Kemal Tahir seküler bir Osmanlı inşâ etmek istemektedir. Nitekim romandaki kimi motiflerle Yunus Emre'nin içki içmesi, Osman Gazi'nin babasının ölümü üzerine kendisine başsağlığı dilemeye gelen Kamagan Dervishi'ne içki ikram etmesi gibi motiflerle birleştiğinde bu sözcük tasarruflarının yazarın niyetine uygun bir dil tercihi olduğu kesinlik kazanır.”

Söz konusu tercih, romanda nasıl bir din anlayışının tasvir edildiği meselesiyle doğrudan ilgilidir. Belli başlı dinî yasakların ön planda olduğu ve görece kişisel alana seslenen bir din anlayışının geri planda kaldığı göze çarpmaktadır. Öyle ki romanda olumlanan din anlayışı, doğayla bütünleşik bir yapı arz eder. Bu açıdan sonradan Müslüman olacak olan Mavro'nun şu ifadeleri önemlidir:

“Sizden irak olan, İsa efendimize yakın olur,’ demiş rahmetli. ‘Kötü adam görmenin, dine zararı vardır,’ demiş, ‘dağa taş bakarsın, Allah'ın gücünü unutmazsın, ormanların yeşili, yaylaların esintisi yüreğini temizler, ıssıda canın çekse de kötülük edemezsin. Nerede bulur Rab İsa'yı arayan, ıssızda bulur, kâhya,’ demiş rahmetli babam...” (Kemal Tahir, 2021, s. 9)

Romanda tasvir edilmeye çalışılan İslâm'dan ziyade Türkmenliğin ağır bastığı düşüncesi ile seküler denebilecek geçmiş imgesinin izlerine Türkmenlerde de Hristiyanlarda da rastlamak mümkündür. Çünkü toplumdaki çürüme, romanda “din ve din adamları temelinde anlatılmaktadır” (Zeka, 2016, s. 771). Bunun bir örneği Mavro'nun babasının verdiği öğüttür: “Gâvur-Müslüman, tarikat takımında oğlancılık vardır, aman haaa!” (Kemal Tahir, 2021, s. 11) Aslıhan ile Kerim Çelebi arasında geçen şu diyalog da bu açıdan dikkate değerdir:

– “Kız sen! Hey Allah... Bela mısın bu Söğüt'ün başına? Seni hiç mi terbiye etmedi anam olacak Bacıbey'iniz?”

– “Biz pala tutmuş savaşçılarız, Bacıbey'in yüz karası Çelebi Kerim, bizim terbiyemize akli ermez molla takımının... Oturaklı laf aramaktasın ama aklından bulamazsın, kuşağındaki kitapta varsa, bilmem...” (Kemal Tahir, 2021, s. 89)

Buna mukabil romanda Türklüğün çeşitli vesilelerle yüceltmeye çalışıldığına rastlamak mümkündür.

“Türkmen kitabının kavlince, varlıklılar mallarının onda birini yoksullara verecek... Hristiyan reâyâdan haraç alır. ‘Alır’ dedimse, varsa alır. Ertuğrul Bey'in gücü yeterse, yoksulla üste verdiği olur.” (Kemal Tahir, 2021, s. 27)

“Akıl ermez bu Türkmen'in işine, hiç ermez şövalyem... Yiyecek ekmeği yoktur, kapısına varsan yol sormaya, çabalar ki sofraya kursun!” (Kemal Tahir, 2021, s. 27)

Diğer taraftan romanda güçlü kadın figürlerinin tasvir edilmiş olması dikkate değerdir. Aşağıdaki ifadeden bu hususu doğrulamak mümkündür:

“Kızlar fıkır fıkır güldüler. Aslıhan, saç örgülerini silkip kırmızı sıkmasının iyice belirttiği göğüslerini gererek meydan okur gibi bakıyordu. Söğüt'ün en güzel kızıydı.” (Kemal Tahir, 2021, s. 88)

Bunlara karşılık Batı dünyası için atfedilen tüm olumsuz nitelikleri bünyesinde barındırıp temsil edecek şekilde kurgulanmış Şövalye Notüs Gladyüs'ün Demircan'ın nişanlısı Liya'yı elde etmeye yönelik çabası, romanda nasıl bir Doğu-Batı anlayışının yerleştirilmeye çalışıldığının ifadesi açısından önem taşımaktadır. Notüs Gladyüs, "Paraysa para... Erkeklikse erkeklik... Fazladan, soyluluksa soyluluk..." (Kemal Tahir, 2021, s. 56) diyerek karşısındaki kadının kendisini isteyip istememe gibi bir seçeneğinin olmadığını baştan varsaymaktadır. Böylesine bir anlayışın temelinde ise Batı'nın sınıfsal farklılaşması yer almaktadır.

Romanda Şövalye Notüs Gladyüs'ün simgesel anlatımının ötesinde, Osmanlı yayılması ve akabinde ortaya çıkacak Pax Ottomana'yı bir nevi haklılaştıracak şekilde bir alegorik anlatım da bulunmaktadır. Burada verilmek istenen, "Osmanlı Beyliği'nin Bizans coğrafyasında yayılması, Türklerin olduğu kadar Ortodoks Bizans halklarının da yararına olacaktır" şeklindeki düşüncedir (Özyurt, 2020, s. 247).

Kadının Doğu-Batı karşıtlığını farklı bir çerçeveye oturtan kurgulanış biçimiyle, kadın-erkek eşitliğini öngören bir toplum biçiminin mücadelesini yürütmek için kaçınılmaz olarak Batılı değerlere ve Aydınlanma'nın ortaya çıkardığı insan anlayışına müracaat etmenin zorunlu olmadığı, bu yöndeki dayanakların Türk tarihinde de bulunabileceği öne sürülmeye çalışılmıştır. Bu durum, Kemal Tahir'in ideolojisi ile tutarlılık arz etmektedir.

Romanda yüceltilen değer savaçılık olup mollalık olumsuzlanmaktadır. Bunu, Bacıbey'in savaçısı Demircan ile mollalık yolunda ilerleyen Kerim Çelebi arasında yaptığı ayırmadan görmek mümkündür. Nitekim Bacıbey zamanında Kerim'e yönelik olarak "Ben molla oğul istemem ve de analık hakkımı bağışlamam" demiştir (s. 90). Dervişler hakkındaki şu ifadeler de ayrıca dikkate değerdir:

"Dervişler, birbirini hiç tutmayan inançları, davranışları, sözlerinin yaptıklarına uymaması yüzünden, çevrede eskiden beri güvenilir savaçısı sayılmıyorlardı. Bunların dervişlikleri gibi savaçılıkları da yarımdaydı. Dünyayı büsbütün boşlayıp ahrete yönelmedikleri gibi, kendilerini toptan dünyaya verip cennetten de vazgeçmiyorlardı. Dillerinden 'Bir lokma, bir hırka' lafını düşürmedikleri halde, savaçılardan sonra, 'Zaviyemize, tekkemize vakıf isteriz,' diye bey eşiklerini aşındırmaları bundandı. Ahi yiğitleri de sabahtan akşama kadar çarşıda zanaatla uğraştıklarından, savaçılıkta gaziler kadar usta değillerdi ama aralarında okuma yazma bilenleri, ülkeye nam salmış ustalar çoktu. Yol terbiyesiyle yontulmuşlardı. Her yerde öğütleri bulunduğu için şeyhleri birbirleriyle aralıksız haberleşiyorlar, ayrıca gezginleri tekkelerine kondurduklarından dünyada olup bitenleri herkesten önce duyup öğreniyorlardı." (Kemal Tahir, 2021, s. 127-128).

Bacıbey gibi bir karaktere böylesine bir misyonun yüklenmesi, devletin ana olarak adlandırılması dolayısıyla ayrıca değerlidir. Romana adını veren bu karakter, kerim devlet anlayışına uygun düşecek şekilde "esirgeyen veya koruyan, insanlara eşit ve şefkatle yaklaşan Osmanlı düzenini" ifade etmek üzere alegorik bir anlatımın sonucu olarak inşa edilmiştir (Baytal, 2021, s. 1789).

Bacıbey'in molla evlat istememesi, Türkmenlik ile savaçılığın, yiğitliğin, kahramanlığın bağdaştırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Simgesel açıdan baktığımız zaman ise romanda mollalığın yerilmesinin, Türkmen öncü birlikleri ile dervişlerin yüceltilmesiyle bağlantılı olduğu

görülmektedir. Bu tema, romandaki temel çatışmalardan birine işaret etmesi ve Türk kültürünün ne şekilde kurgulanarak sunulmaya çalışıldığının anlaşılması açısından son derece önemlidir. Türkmenliğe ilişkin nasıl bir tablonun çizildiğine dair Mavro'nun Notüs Gladys'e yönelttiği şu ifadeler dikkate değerdir:

“Olmaz Şövalye'm... Olmaz öyle şey... Uçtur buraları... Uçlarda düzen bozmak hiç olmaz! Türkmen'e bulaştın mı öldürmekle yakını kurtarabilemezsin! Aslında büsbütün kurtulayım dersin, ölüp kurtulacaksın!” (Kemal Tahir, 2021, s. 20)

Kendisine *Türkmenlere bulaşmasan iyi edersin* biçiminde uyarıda bulunulan Şövalye Notüs Gladys *Barbar Batı*'yı temsil etmekte, onun kötücül özellikleri üzerinden ise Osmanlı'nın nizamu idealize edilmektedir. Kemal Tahir'in bu kurgusal tercihi vurgulanmaya değerdir. Çünkü burada “kuruluş dönemi Osmanlı'sının karşısına rakip güç olarak Bizans'ın değil de Avrupa'yı temsil eden Sen-Jan Şövalyesi Notüs Gladys'ün konulması” söz konusudur (Daşcıoğlu, 2010, s. 75) ve bu durum, romanın temelindeki Doğu-Batı çatışmasındaki konumlanışı gözler önüne sermektedir. Öyle ki bu kapsamda varlığı tartışmalı olan, en azından ne ölçüde yaygınlık gösterdiği şüpheyle değerlendirilen, ilk gece hakkının da romanda işlendiğini görmekteyiz:

– “Sazlıkta rastladım birine... Sordum neden göçtüklerini?” Duraksadı. “İnanamadım! Herifin yalancısıyım... Sizin oranın töresince, evlenecek kızın kızlığı da tekfurunmuş... Yalan, değil mi Şövalye'm, olmaz böyle şey değil mi?”

– “Yalanı yok! Allah'ın emridir. ‘Köylünün canı soylunun’ ne demek? Geriye kalır mı bir şey! Gerdek gecesi, diler kızlığını alır, diler kan pahasını...” (Kemal Tahir, 2021, s. 24)

Doğu-Batı çatışması tasvirinde beylikten imparatorluğa geçişin nasıl kurgulandığı da son derece önemlidir. Kendisine benzemeyene, farklı dinden olana savaş açmanın, sırtından vurularak öldürülen Demircan'ın intikamının alınması ile gündeme gelmiş olması da oldukça dikkate değer bir temaya işaret etmektedir (Kemal Tahir, 2021, s. 136-137). Bu bağlamda söz konusu olayın üzerine Demircan'ın molla olma yolunda ilerleyen kardeşi Kerim Çelebi'nin annesi tarafından zorla *savaşçı Kerimcan*'a dönüştürülmesi de anlamlıdır (Kemal Tahir, 2021, s. 125). Bu durum kadının toplumsal hayattaki gücünü de göstermektedir. Romanda kadınların egemen olduğu bir tablonun çizildiğini ifade etmek mümkün değilse de kadınlara yönelik yer yer atfedilmiş bu gibi toplumsal roller aracılığıyla Türk kültüründeki kadın imgesinin esas olarak alındığı bir İslâm anlayışının öne çıkartılmaya çalışılmasının alegorik anlatım ile ilişkili olduğunu varsaymak mümkündür. Bu alegorik anlatımın aynı zamanda içerisinde isim sembolizasyonu da barındırdığını ifade etmek gerekmektedir. “Kerim'e, 'bilge, ulu, ilim sahibi, yüce kişi' anlamındaki” ad verilirken Demircan, bilek gücüyle öne çıkacak şekilde “savaşçılığa yatkın”lığı ile bağdaştırılmıştır (Fedai, 2016, s. 165).

“Barışı biz mi bozduk? Hayır! 'Bozalım' mı demekteyiz? Hayır! Dev gibi yiğidimizi yediler, malımızı sürdüler. Suç bizden gitmiştir, Tanrı haklıdır yanadır ve de bir gün önden davranmak gerektir. Gayet gerektir.” (Kemal Tahir, 2021, s. 137).

Bozulan barışı takip eden genişleme ise şu şekilde idealize edilmektedir:

“Anadolu’yu bırakacağım şimdilik... Benim gördüğüm, tez vakitte gidicidir Moğol... Çünkü Moğol’un düzeniyle de uyuşamaz bizim Anadolu toprağı... Eski Yunan’ın, Roma’nın düzeniyle de uyuşamamıştır çünkü...’ Rahatça gülümsedi. ‘Bizim gazi beylikler çabalasın bakalım, Konya’yı ele geçirmek için... Boğuşsunlar birbirleriyle, güçten düşürsünler kendilerini boş yere... İşimi kolaylaştırınlar! Verimli topraklara sahip olana yarar Anadolu... Tükenmez insan kaynağıdır, insanın zanaatı da görüldüğü gibi köylülük değildir, devlet kuruculuğudur.” (Kemal Tahir, 2021, s. 175)

“Batı’ya yöneleceğiz! Talan etmeyeceğiz! Din yaymaya çabalamayacağız. Tersine herkesin inancına saygı göstereceğiz! İnsanlar arasında din, soy, varlık bakımından hiçbir üstünlük tanımayacağız!” (Kemal Tahir, 2021, s. 178)

Yukarıdaki ifadeler Osmanoğulları’nın nizamına dair belli başlı ipuçları sunmaktadır. Kemal Tahir *Devlet Ana*’da, tarih yazımında *Pax Ottomana* (Osmanlı Barışı) olarak tarif edilen Osmanlı nizamının unsurlarının altını doldurmakta, bu unsurları tarif etmektedir. Bu hususun anlaşılabilmesi için Osmanlı Barışı’ndan bahsetmekte yarar vardır. Osmanlı Barışı üç sac ayağı üzerine kuruludur: Adalet, istimalet ve pragmatizm (Turan, 1999, s. 106). Adalet; halkın hayatından memnun olacak şekilde mümkün olduğunda şikâyetçi olmaması, vergisini sızlanmayacak şekilde ödemesi gibi bir anlama sahip iken (Turan, 1999, s. 106), istimaletin başlıca unsurları “fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dinî konularda serbestiyet verme, vergi hususunda kolaylık gösterme”dir (Ortaylı, 2010, s. 117). Kemal Tahir, Osmanlı tarih yazımında devlet merkezli olarak formüle edilen yukarıdaki ifadeleri idealize edecek ölçüde olumlayarak bir geçmiş anlatısı kurgulamaya yönelmiştir. Buradaki alegorik anlatımda da görüldüğü üzere, Jameson’ın çerçevesini çizdiği biçimde bir özellik bulunmamaktadır.

Kemal Tahir ve bilhassa da *Devlet Ana* romanı etrafında dönen ATÜT tartışmaları, bilindiği üzere Osmanlı’da sonradan aristokrasiyi de oluşturacak şekilde feodal bir yapının olup olmadığı sorunu ile ilgilidir. Bu sorun esasen Osmanlı’da sınıfların olup olmadığına dair sorgulamanın kapsamında yer almaktadır. Kemal Tahir’in Türkiye’ye özgü bir sosyalizm anlayışı ve güzergâhının belirlenmesi gerektiğine dair düşüncesi, zaten Türkiye’de Batı’da olduğu gibi sınıfsal bir yapı geçmişinin bulunmadığı yargısının bir sonucudur. Dolayısıyla *Devlet Ana*’da söz konusu geçmişin tasvirini sunar.

“İstanbul’un Bizans’ı, Frenk’in karanlık dünyasından kopup geldi. Ama oranın kölelik düzenini burada tutturamadı. Tutturamayınca da, ‘Toprak Allah’ın, İmparator kâhya, köylü kiracı,’ demek zorunda kaldı. İmparator’un hür köylüleri Latin İstanbul’u basıp alınca Frenk düzeninin nasıl bir bela olduğunu görüp anlamıştır. Bu düzen köylüyü köle etmeye dayanır. Kim ister köle olmayı? Demek zorlayacaksın aralıksız! Zorlarken zorlarken n’olur adam? İnsanlıktan çıkar! İşte bu sebepten Frenk adamı, say ki kuduz canavardır. Kahpedir, kıyıcıdır, Allah’ı maldır, dini imanı soymaktır. Irzı, namusu, utanması, acıması, sözü, yemini hiç yoktur. Bunalırsa insan eti yer, Bizans köylüsü kabul etmez bu rezilliği... Uçlara yerleştirilmiş Hıristiyan Türklerse hiç yanaşmazlar köleliğe... (...) Bu zamana kadar hiç görmediği, bilmediği bir düzeni götürüp Bizans köylüsünü şaşırtıp ürkütmek de yok! Köleliğe karşı,

Frenk soygununa, zulmüne, ırk düşmanlığına karşı biz hoşgörü, dayanışma, can, ırz, mal güvenliği sağlayacağız. Alın teriyle çalışanlar bizden yana olacak ister istemez..." (Kemal Tahir, 2021, s. 177)

Bu ifadeler bir yandan Osmanlı düzeninin idealizasyonu anlamına gelirken diğer yandan Batı'nın sömürgeci portresinin çizilmesine karşılık gelmektedir. Bu iki unsur da Kemal Tahir'in ideolojik görüş ve tutumları ile uyumlu bir yapı arz etmektedir. Ek olarak sömürgeci Batı tasvirinin tamamlayıcısı olan ve bir nevi Batı sömürgeciliğine direnen Doğu imgesi olarak tarif edilebilecek yapının, Jameson'ın ulusal alegori ile sömürgeci geçmiş arasında kurduğu bağ ile uyumlu olduğu haklı olarak düşünülebilir. Gelgelelim daha önce de ifade edildiği ve romandan pek çok unsurla desteklenmeye çalışıldığı üzere bu durum, Doğu'daki düşünce yapısında baskın bir şekilde görülen alegorik gelenek ile ilişkilidir.

Yukarıdaki alıntıdaki Osmanlı düzeni idealizasyonu kapsamında vurgulanan değerlerin pek çoğunun, romanda ahilik geleneğine dayandırıldığını da ifade etmek gerekir:

"Ahilik çok ulu kattır ve de saygılı basamaktır. Ama onu gördüm ki, bölüklerimize şeytan uğramış, yiğitlerin gönül gözlerini bağlamış. 'Bundan böyle, hiçbir yolsuzluk bize erişemez,' diye kibirlenmişler, çizgiden çıkmışlar, doğruluğu şuraya koyup eğriye sapsmışlar. Sohbetler, yâenler bozulmuş, sofralara haram girmiş, nefisler kuduz canavar gibi azgınlaşıp gem almaktan çıkmış. Alplığın yerini yavuzluk, utanmanın yerini yüzsüzlük kapmış. Bilmekliğin uyanık ışığı sönüp bilmezliğin uykulu karanlığı yerin yüzünü sarmış. Ahiler, pir kapılarını boşlayıp beyler kapısına birikmiş... Oysa bu dünyada her bir nesneye bozuntu elverir, ahiliğe erişemez! (...) "Ey ihvanlar, ey yoldaşlar, ey dostlar, yiğitlik yönelmektir, ahilik başlamaktır ve de Ahi Babalık gerçeğe ulaşmaktır. Aslında üçü birdir, ayrılık gayrılık yok! Şöyle biline ki, ahilikte miras yürümez, babanın kazandığı oğula geçmez ve de herkesin kendi kazanması kanundur." (Kemal Tahir, 2021, s. 79-80)

Literatürde ahilik geleneği ticari hayattaki hareketliliği dizginleyen ve dolayısıyla zenginliğin oluşmasını ve hatta ticari kapitalizmin ortaya çıkmasını engelleyen, bir nevi otarşik yapı unsuru olarak değerlendirilebiliyor olsa da yukarıdaki ifadelerden romanda sunulmaya çalışılan ahilik tablosunun daha olumlu anlamları içerisinde barındırdığı görülmektedir. Böyle değerlendirildiği zaman ise ahiliğin bir tür korporatizm ile ilişkilendirildiği düşünülebilir. Unutulmamalıdır ki Kemal Tahir, Batı'nın deneyimlemiş olduğu tarihsel aşamaların biricik olmadığını, Türkiye'nin özgün tarihsel arka plana sahip olduğunu varsaymakta ve bunun dikkate alındığı bir politik hattın izlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Böyle değerlendirildiği zaman, herhangi bir kurumu ticari kapitalizmin ortaya çıkmasını engellediği için eleştirmenin, onun düşünce yapısı içerisinde bir yerinin olmadığı zaten anlaşılacaktır. Bunun tamamlayıcı unsurunun ise ifade edildiği gibi korporatist bir toplum yapısının öngörülmesi biçiminde bir yönünün olduğu düşünülebilir.

Sonuç

Doğu-Batı ikilemi çerçevesinde düşünüldüğünde, edebiyattaki üçüncü dünya edebiyatı ve ulusal alegori tartışması ile sol mücadelenin hangi değerlere, hangi topluma ve bir yönüyle de hangi tarihe yaslanarak gerçekleştirilebileceğine dair tartışmanın benzer bir hat üzerinde anlamlandığı görülecektir. Kemal Tahir'in *Devlet Ana* isimli romanı bu açıdan çok iyi bir örneğe karşılık gelmektedir. Kendisini ideolojik açıdan Türk sosyalizmi içerisinde konumlandıran Kemal Tahir, ait olduğu ideolojik yapı ile ters

düşecek şekilde modern Türkiye tarihinin geçmişindeki devlet anlayışını idealize etmeye ve olumlamaya yönelmiştir.

Kemal Tahir'in Osmanlı'nın ilk dönemini konu edinen eserindeki devlet tasviri ile amaçlamış olduğu husus, esasen Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışını inşa edebilmek için Türkiye'nin özgünlüklerini ortaya koyabilmektir. Buna göre Kemal Tahir'in romanda kurgulamış olduğu alegorik anlatım çerçevesinde gösterilmeye çalışılan en önemli unsurlardan biri, Türkiye'nin geçmişinde sınıfsal bir bölünmenin ve mücadelenin olmadığıdır. Kemal Tahir, Batı'nın feodalitesine benzemeyen ve dolayısıyla aristokratik bir yapısı ile serflik, kölelik gibi sınıfsal kategorileri bulunmayan Osmanlı mirasının bu niteliğini göz önünde bulundurmadan, güncel durumda bir sosyalist mücadele yürütülemeyeceği düşüncesindedir.

Romanda kurgulanan yapı kapsamında Osmanlı, *kerim* niteliği ile öne çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken Türkmenliğe dair pek çok olumlu özellik vurgulanarak bilhassa Şövalye Notüs Gladys, Keşiş Benito ve Türkopol Uranha karakterleri ve Bizans tefurları ile somutlaştırılan Batı, olumsuz özelliklerin kaynağına dönüştürülmüştür. Burada yapılmak istenen, esasen Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışının inşası için geçmişe müracaat etmenin, geçmişin olumlu değerlerinin kullanılmasının mümkün olduğunu, bu çerçevede Batılı değerleri esas almanın şart olmadığını gösterebilmektir. Bu zihniyet romanın diline de yansımış ve bu noktada *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin üslup ve anlatım biçimi ile benzerlik kurulmuştur.

Devlet Ana romanının bahsedilen alegorik yapısı, Fredric Jameson'ın üçüncü dünya edebiyatının, ilgili ülkelerin sömürge ve emperyalizmden mustarip olma niteliği dolayısıyla zorunlu olarak ulusal alegorik kategoriye dâhil olduğuna yönelik görüşünün eleştirilebilmesi için örnek olarak ele alınmıştır. *Devlet Ana*'da resmedilen sömürgeci Batı ile buna karşılık veren Doğu imgesinin Jameson'ı doğruladığı düşünülebilecek olsa da bu durum, alegorinin kaynağının doğrudan doğruya sömürgeci geçmiş ile bağlantılandırılmasını haklılaştırmamaktadır. Doğu edebiyatının unsurlarını romanında oldukça maharetli bir şekilde kullanan Kemal Tahir'in romanını alegorik anlatım ile siyasi düşüncelerin aktarılması geleneğinin bir devamı olarak nitelenmek daha doğru olur. Böylelikle bu çalışmada Doğu'daki alegorinin kaynağını sömürge veya emperyalizm geçmişi dolayısıyla ortaya çıkan ideolojik mücadele hattında değil eski edebiyat geleneğinde aramak gerekmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Açıl, B. (2014). Bir tür mü tarz mı? Klasik Türk edebiyatında alegori. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 37 (19), 145-167.
- Ahmad, A. (1987). Jameson's rhetoric of otherness and the 'national allegory'. *Social Text*, 17, Autumn, 3-25.
- Akdağ Sarı, K. (2015). Kemal Tahir'de sosyalizm ve batılılaşma eleştirisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (3), 674-685.
- Alver, K. (2012). Devlet Ana ve kuruluş değerleri. *Hece*, 181, Ocak, 288-293.
- Baytal, Y. (2021). Cumhuriyet tarihinde Osmanlı tarihini yeniden okumak: 'Devlet Ana' romanında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu. *History Studies Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13(6), Aralık, 1783-1807.
- Belge, M. (1998). *Edebiyat üstüne yazılar*. İletişim Yayınevi.
- Berksoy, N. Ç. (2010). Kemal Tahir için biyografi çalışması. İçinde E. Eğribel; M. F. Andı (Ed.), *Kemal Tahir 100 Yaşında*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 25-40.
- Çavdar, T. (2012). Kemal Tahir ve toplumcu gerçekçilik. *Hece*, 181, Ocak, 518.
- Coşkun, S. (2010). Teori ve uygulama bağlamında Kemal Tahir'in dili. İçinde E. Eğribel; M. F. Andı (Ed.), *Kemal Tahir 100 Yaşında*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 51-67.
- Daşcıoğlu, Y. (2010). Dil ve ideoloji: Devlet Ana'da üslup sorunları. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2 (5), 73-80.
- Divitçioğlu, S. (2010). *Asya tipi üretim tarzı ve Osmanlı toplumu*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Fedai, Ö. (2016). Kerimcan'ın "bireyleşme" yolculuğu bağlamında Devlet Ana romanında arketipler. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 8, Güz, 159-179.
- İçel, H. (2011). Devlet Ana romanında şamanizmin izleri. *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 (3) Summer, 895-902.
- Irzık, S. (2003). Allegorical lives: the public and the private in the modern Turkish novel. *The South Atlantic Quarterly*, 102 (2/3), Spring/Summer, 551-566.
- Jameson, F. (1986). Third-world literature in the era of multinational capitalism. *Social Text*, 15, 65-88.
- Jameson, F. (2008). *Modernizm ideolojisi: Edebiyat yazıları* (çev. K. Atakay; T. Birkan). Metis Yayınları.
- Karakaş, R. (2012). 'Devlet Ana' romanına nakşedilen Dede Korkut dil ve üslup özellikleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 31, Bahar, 111-127.
- Kavak, A. (2017). Hoca Ahmed Yesevî ve Yunus Emre'nin Türklerin tasavvufi kültürüne katkıları. *Universal Journal of Theology*, 2 (2), 133-142.
- Küçük, Y. (1987). *21 yaşında bir çocuk: Fatih Sultan Mehmet*. Tekin Yayınevi.
- Maraşlıoğlu, M. M. (2012). Kemal Tahir, Osmanlı ya da 'kerim devlet' solculuğu. *Hece*, 181, 496-499.
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye teşkilât ve idare tarihi* (Üçüncü Basım). Cedit Neşriyat.

- Öztürk K. S. & Yataarkalkmaz, S. (2021). Ulusal alegori tartışması ışığında Yusuf Atılgan'ın Anayurt Otel romanı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 1239-1259.
- Özyurt C. (2020). Kemal Tahir ile Osmanlı sosyalizmine medhal: 'Devlet Ana', *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16 (59), Temmuz-Aralık, 244-267.
- Refiğ, H. (2015). *Kemal Tahir'le Birlikte*. Dergâh Yayınları.
- Şahin, H. (2017). *Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde dinî zümreler (1299-1402)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tahir, K. (1983). *Notlar 3: Sanat edebiyat -dil dosyası-* (haz. C. Yazoğlu). Bağlam Yayınları.
- Tahir, K. (1992). *Notlar 13: Sosyalizm, toplum ve gerçek* (haz. C. Yazoğlu). Bağlam Yayınları.
- Tahir, K. (2021). *Devlet ana* (23. Baskı). İthaki Yayınları.
- Turan, A. N. (1999). Pax Ottomana ve İlber Ortaylı. *Türkiye Günlüğü*, 58, Kasım-Aralık, 106-112.
- Turna, M. (2020). Hayvan Çiftliği romanında alegori. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 4(1), 38-57.
- Yavuz, H. (2012). Kemal Tahir ve Marksizm. *Hece*, 181, Ocak, 365-371.
- Yeşilçiçek, V., & Biçer, S. (2011). Gelenek ve mistik unsurların tarihi roman türüne yaptığı katkı: Devlet Ana örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 61-87.
- Yıldırım, Y. (2010). Kemal Tahir ve Osmanlılık. İçinde E. Eğribel; M. F. Andı (Ed.), *Kemal Tahir 100 Yaşında*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 251-261.
- Zeka, S. (2016). Devlet Ana'da din. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(2), 761-783.

